

УДК 371: 37.017

І. Б. ЧЕРВІНСЬКА

м. Івано-Франківськ

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті описується соціокультурний аспект проблеми формування толерантності в молодших школярів у контексті педагогічних ідей Василя Сухомлинського. Адже проблема формування особистості посідає чільне місце у педагогічній спадщині видатного вченого-практика Василя Сухомлинського. Автор розкриває позитивний вплив соціокультурного середовища на формування особистості, описує провідні чинники та складові толерантності. Акцентовується увага на те, що школа як соціальний інститут виступає тим соціокультурним простором, в якому дитина не тільки здобуває знання, а й досвід життя та взаємодії з іншими людьми і світом в цілому. Аналізуються основні риси особистості школяра, з якими співвідносяться толерантність, розкривається специфіка впливу, рушійні сили та закономірності. У статті наголошується, що основним чинником, що впливає на розвиток толерантності молодших школярів, є їх включення в середовище школи як особливий соціальний простір, для якого характерними є соціальна й культурна структурованість. Прикладом такого соціокультурного простору, сприятливого для формування толерантної особистості є виховна система Павлівської школи, створена відомим українським педагогом Василем Сухомлинським, центром якої є дитина з її активністю, інтересами, індивідуальними творчими здібностями.

Ключові слова: соціокультурний аспект, толерантність, особистість, молодший школяр, педагогічні ідеї, Василь Сухомлинський.

Постановка проблеми. Кардинальні соціально-економічні та політичні перетворення в нашій країні, що відбуваються з кінця минулого століття, докорінно змінили соціокультурну ситуацію, в якій відбувається формування особистості людини. Характерними рисами цього періоду є зміни звичних умов існування людей: крах сформованих уявлень про життя та його цінності, руйнування сталих правил і норм взаємовідносин між людьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми показав, що проблема дослідження дефініції «толерантність» є багатогранною. Вона розглядається в еволюційно-біологічному, етичному, політичному, філософському, соціальному, психологічному і педагогічному контекстах. В історії наукової думки зазначена проблема була предметом дослідження таких мислителів, як Конфуція, Протагора, Демокріта, Дж. Локка, Д. Дідро, Я.-А. Коменського, Я. Корчака, Г. Сковороди, Л. Українки, І. Франка, В. Сухомлинського. Толерантність розглядається як компонент активної позиції особистості, яка має систему цінностей та інтересів і готовність їх захищати у працях психологів А. Асмолова, О. Балла, І. Беха, О. Клеп-

цової, С. Максименка. У педагогічному аспекті толерантність трактується як здатність співіснувати з іншими людьми, яким властиві інші цінності, культура, віросповідання, думки, позиції, переконання. Окремі теоретичні питання щодо визначення суті, змісту, структури та критеріїв толерантності висвітлюються у працях М. Боришевського, О. Докукіної, Б. Кобзаря, Д. Колесова, А. Погодіної, П. Степанова, О. Сухомлинської, К. Чорної та ін. Однак ще недостатньо висвітлений соціокультурний аспект процесу формування толерантності в умовах освітнього середовища загальноосвітньої школи крізь призму використання ідей видатного педагога і вченого сучасності – Василя Сухомлинського.

Постановка завдання. Мета статті полягає у висвітленні соціокультурного аспекту проблеми формування толерантності в молодших школярів у контексті педагогічних ідей Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Школа як соціальний інститут у наш час є тим соціокультурним простором, в якому дитина не тільки здобуває знання, а й досвід життя та взаємодії з іншими людьми і світом в цілому. Ці процеси ніколи не можуть бути принципово стандартизованими, відповідно, створюються

і реалізуються безліч освітніх моделей організації життєдіяльності школярів у цьому просторі.

Сучасна школа прагне до того, щоб мати «своє обличчя», оскільки існує соціальне замовлення на освіту як соціокультурну систему, в якій дитина вибудовує відносини зі світом, один з одним через систему цінностей, прийнятих у конкретному навчальному закладі. Цей факт набуває величезного значення, по-перше, як підтвердження обумовленості розвитку особистості соціально-культурним тенденціям функціонування конкретного освітнього простору сучасної школи. По-друге, він актуалізує значення перебудовчих стратегій освіти, визначаючи нові завдання і напрями розвитку сучасної школи. У цьому сенсі рішення проблеми побудови нових соціокультурних освітніх просторів, організованих у школах гірського регіону, є своєчасним і значущим не тільки для освіти країни в цілому, а й для конкретної школи зокрема.

Для освітньої установи актуальним є найближчий соціокультурний простір, специфікою якого визначається місія навчального закладу, зміст освіти, система суб'єкт-суб'єктних, соціально-ціннісних відносин всередині навчального закладу. При цьому необхідно розвести емпіричне сприйняття соціокультурного простору гірського регіону Українських Карпат як механічної сукупності освітніх і культурних установ і цілісний соціокультурний аналіз оточення навчального закладу з точки зору особливостей культури, менталітету, мовних, етнічних і соціальних відносин, які панують на цій території. Для соціокультурного простору освітнього закладу гірської місцевості мають значення народні та національні традиції в галузі педагогіки, медицини, культури, які склалися в певному населеному пункті, культурний і освітній рівень населення, тип поселення (селище, село), історична основа його створення, тобто всі чинники, які впливають на процес становлення толерантної особистості.

Толерантність характеризує свободу і відкритість мислення, припускає збереження індивідуальності і залежить від певних генетичних властивостей індивідуума. Таким чином, толерантність втілює в собі тісну єдність біологічних, психологічних і соціальних аспектів.

Перераховані обставини підкреслюють провідну роль толерантності у формуванні особистості, де толерантність виступає як умова і ступінь розвитку культури індивіда, як показник духовності і як його особистісна характеристика. Базуючись на соціальних та моральних засадах, толерантність проявляється в умінні сприймати, осмислювати і розуміти різні думки, судження окремої особистості або групи, етнічні, ментальні, культурні прояви за умови збереження власної унікальності та прагнення до взаєморозуміння і співробітництва.

Поняття «толерантність» тлумачиться науковцями як здатність людини бачити в іншому саме іншого – носія інших цінностей, логіки мислення, форм поведінки, усвідомлення його права бути іншим, відмінним від мене; як безумовно позитивне ставлення до відмінності; здатність подивитись на світ одночасно з двох точок зору: своєї власної та іншої; ознака впевненості людини в собі, усвідомленості надійності своїх позицій; пізнання і розвиток власної особистості та індивідуальності. Вона виявляється в позитивному ставленні до себе – почутті власної гідності та вмінні поважати гідність інших людей, незалежно від національної, етнічної, релігійної і соціальної приналежності та індивідуальних особливостей; здатності до самопізнання та саморозвитку; позитивному ставленні до інших та доброзичливому ставленні до світу. Саме тому сім'я показує зразок та закладає основи толерантних відносин.

Толерантність співвідноситься з такими рисами особистості, як гуманізм, гнучкість, відповідальність, доброта, виявляється в міжособистісному діалозі як плюралізм думок і розвивається на основі поваги до іншої точки зору, компетентності, аргументації і цінності особистої гідності на тлі сприятливого психологічного клімату.

Педагогічні ідеї толерантності розвивав у своїх численних працях один із найбільш яскравих представників класичної педагогіки ХХ століття В. Сухомлинський, який неодноразово стверджував, що в руках педагога та його творчої діяльності перебуває найбільша цінність із усіх цінностей світу – Людина [2, 78]. Тому відповідальність за формування особистості величезна і надзвичайно важливо

бути чуйним, делікатним до розвитку людини, бути терпимим до її недоліків, що досягається за допомогою любові і трепетного ставлення до підростаючого покоління, саме такі поради щодо формування толерантності у дітей молодшого шкільного дає вчителю педагог-гуманіст.

Толерантність В. Сухомлинський (хоча він і не вживає цього поняття) відносив до ціннісної категорії і пов'язував її із завданнями та напрямками морального виховання школярів. Такі уявлення педагога базуються на природній сутності дитини, її психологічних особливостях. Не випадково виховання розглядається ним як постійне духовне збагачення вчителя і дитини. При цьому педагог вважав, що якщо до моменту закінчення школи, освоївши предметні знання, учень не здатний розрізняти добро і зло, а вчинки людей ділити на хороші і погані, то він не зможе правильно оцінювати свою поведінку і поведінку інших. Основним чинником, що впливає на розвиток толерантності молодших школярів, є їх включення в середовище школи як особливий соціальний простір, для якого характерними є соціальна й культурна структурованість, наявність ключових осіб (педагогів, вихователів), значне зростання інформаційних потоків пізнавального й загальнокультурного характеру.

З приходом дитини до школи вона входить у систему взаємин між дітьми, які так само прийшли до школи з різним життєвим досвідом, багажем культури своєї сім'ї, родини, етносу, релігії тощо. З моменту входження дитини в шкільний простір вона поступово формує основний вид своєї діяльності – навчання. Тому для молодших школярів важливим є саме когнітивний аспект виховання толерантності. Крім того, для молодшого школяра найвищим стимулом поведінки й діяльності є схвалення з боку вчителя, що вимагає від педагога особливо коректного ставлення до проблеми вияву толерантності учнів початкової школи. Адже відносини з однолітками у молодшому шкільному віці, як правило, зумовлюються зовнішніми атрибутами (сидять за однією партою, ідуть разом до школи, близько живуть тощо).

Формування особистості молодшого школяра передбачає розвиток у нього етичних уявлень і понять, що має безпосереднє відно-

шення до толерантності. У процесі їх розвитку мають бути реалізовані основні напрями виховання толерантності, як-от: усвідомлення принципів взаємозалежності і взаємодоповнюваності як провідних у людських взаєминах; залучення дітей до культур різноманітних народів світу; виховання поваги до представників різних соціокультурних груп – на рівні сім'ї, класу, школи, оточуючого середовища спілкування тощо. Результатом діяльності вчителя початкових класів із формування толерантності учнів має стати розвиток толерантної особистості учня початкової школи.

Проблема формування особистості посідає чільне місце й у педагогічній спадщині видатного вченого-практика Василя Сухомлинського. Розв'язуючи її, педагог виходив із необхідності враховувати, з одного боку, своєрідність розвитку кожної індивідуальності (характер, темперамент, розум, інтереси, бажання, емоції й ін.), а з іншого – ті соціально-суспільні відносини, у яких відбувається розвиток дитини (родина, вулиця, село, друзі, праця, тобто її мікросередовище).

Провідною ідеєю педагогічної системи В. Сухомлинського є розвиток самодіяльності, ініціативи, творчих задатків у дитині. Для розвитку кожного з них необхідно розробити систему заходів для цілісної виховної системи, включених в освітню модель школи. Тому під час створення інноваційної моделі освітнього простору навчального закладу необхідно врахувати вікові та індивідуальні особливості розвитку школярів, що дозволить їм легше орієнтуватися в освітньому просторі і краще адаптуватися до нових видів діяльності. Це дасть можливість учням вибирати вже готову або ж самостійно моделювати свою освітню траєкторію розвитку.

Яскравим прикладом такого соціокультурного простору, сприятливого для формування толерантної особистості є виховна система Павлівської школи, створена В. Сухомлинським, де центром є дитина з її активністю, інтересами, індивідуальними творчими здібностями. У своїх педагогічних творах педагог зазначає, що «кожна людина вже в роки дитинства й особливо в отрочстві і ранній юності має осягти щастя повноти свого духовного життя, радість праці та творчості» [3].

Всебічно розвинена особистість втілює в собі повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість. Педагог наголошував, що «працюючи над втіленням у практику ідеї всебічного розвитку ніколи не можна досягти однакової межі інтелектуального збагачення, пізнання, духовного удосконалення. Ця нерівність визначається природою дитини, її родинним оточенням, соціальним середовищем» [2].

Аналіз численних праць В. Сухомлинського засвідчує, що вчений розробив і на практиці активно застосував на практиці систему виховання особистості, яка себе цілком виправдала вже впродовж років. Педагог зазначав: «...шкільно-сімейне виховання не тільки дає змогу добре виховувати молоде покоління, а й одночасно є дуже важливою умовою вдосконалення морального обличчя сім'ї, батька і матері. Без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства» [3]. Важливу роль у формуванні особистості відводилася і педагогам. Вчений стверджував, що вчитель у своїй професійній діяльності повинен враховувати чинники природного та соціального середовища розвитку дитини, надавати їм цільову спрямованість, тим самим створювати позитивний освітньо-виховний простір особистісного розвитку дитини.

Ось чому створення виховного соціокультурного простору – одне з головних стратегічних напрямків в організації та методиці виховання підростаючої особистості. Адже соціокультурне середовище – це конкретний, даний кожній дитині соціальний простір, за допомогою якого вона включається в культурні зв'язки суспільства, і де набуває перший досвід самостійної культурної діяльності, це сукупність різних умов виховання: у сім'ї, в школі, в культурному середовищі регіону чи міста, країни в цілому. За таких умов особистість живе, діє і розвивається у багатогранному соціокультурному середовищі, яке стимулює її

культурний саморозвиток і сприяє самоактуалізації.

На впливовій ролі середовища наголошував В. Сухомлинський у праці «Павлиська середня школа», де зазначається, що «виховання середовищем, виховання речами, створеними самими учнями, що збагачують духовне життя колективу, це одна із найтонших сфер педагогічного процесу. Середовище – це все те, що оточує дитину, колектив, у якому вона живе і вступає у взаємодію... Варто відрізнити внутрішнє середовище учнівського колективу від зовнішнього середовища» [3], – зазначав автор.

В. Сухомлинський вказує на межі допустимого в надмірному бажанні людини отримувати від життя все більше і більше. Педагог апелює до гідності людини, тому наголошує: «Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. перевіряй свої вчинки питанням до самого себе: не створи зла, незручності людям» [2, 162].

Ідеї толерантності В. Сухомлинського близькі до релігійних постулатів християнства, розвивають їх, надають їм більш активного забарвлення та актуальність. Можливо, в цьому полягає їх педагогічна сила, яка так необхідна для сучасної дійсності. Для більш глибокого розуміння сутності поняття толерантності особливе значення має виділення педагогічного механізму її формування. Основу толерантності складає сукупність двох різних процесів – соціалізації та індивідуалізації учнів.

Проведені дослідження, опрацювання наукової літератури, аналіз досвіду педагогів-новаторів, яскраві життєві приклади творчих особистостей, вихідців з гірської місцевості, вивчення передового педагогічного досвіду учителів гірської місцевості, дозволяє стверджувати, що освітній простір гірської школи як приклад інноваційного варіативного освітнього простору сприяє формуванню толерантності як універсальної складової особистості, яку можна реалізувати надзвичайно пластично, тобто проявити себе в різних сферах майбутнього життя і діяльності дитини.

Висновки і перспективи досліджень. Аналізуючи педагогічну спадщину, досвід роботи видатного педагога В. Сухомлинського, можна стверджувати, що його освітні погляди, педагогічні ідеї є актуальними для сучас-

ної української школи, а розроблена ним система виховання спрямована в наше сьогодення й у майбутнє. Сьогодні, у період активних пошуків ефективних методів формування толерантності особистості, практична діяльність Василя Олександровича є надійним помічником у вирішенні окреслених завдань виховання. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо із проблемою застосування надбань творчої спадщини В. Сухомлинського у підготовці майбутніх педагогів до роботи в школах гірської місцевості.

I. B. CHERVINSKA
Ivano-Frankivsk

SOCIAL AND CULTURAL ASPECTS OF THE FORMATION OF TOLERANCE IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN THE CONTEXT OF PEDAGOGICAL IDEAS OF VASYL SUKHOMLYNSKYI

This article describes the socio-cultural aspect of the problem of tolerance in primary school children in the context of pedagogical ideas of Vasyl Sukhomlynskyi. The problem of identity formation occupies an important place in the pedagogical heritage of the outstanding scientist Vasyl Sukhomlynskyi. The author reveals the positive impact of socio-cultural environment on personality formation, describes the key factors and components of tolerance. The attention is paid to that school as a social institution serves such socio-cultural environment in which the child acquires not only knowledge but also the experience of living and interacting with other people and the world in general. The basic features of the individual student which correspond to tolerance are analyzed; specificity of influence, driving forces and patterns are disclosed. The article notes that the main factor that influences the development of tolerance in primary school children is their inclusion in the school environment as a special social space characterized by social and cultural structuring. An example of such socio-cultural space that suits to the formation of a tolerant person is the educational system of Pavlyska school created by the famous Ukrainian teacher Vasyl Sukhomlynskyi where the child is the center with his activity, interests, individual creativity.

Key words: socio-cultural aspect, tolerance, personality, primary school child, pedagogical ideas, Vasyl Sukhomlynskyi.

И. Б. ЧЕРВИНСКАЯ
г. Ивано-Франковск

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО

В статье описывается социокультурный аспект проблемы формирования толерантности у младших школьников в контексте педагогических идей Василия Сухомлинского. Ведь проблема формирования личности занимает ведущее место в педагогическом наследии выдающегося ученого-практика Василия Сухомлинского. Автор раскрывает положительное влияние социокультурной среды на формирование личности, описывает ведущие факторы и составляющие толерантности. Акцентируется внимание на том, что школа как социальный институт выступает тем социокультурным пространством, в котором ребенок не только получает знания, но и опыт жизни и взаимодействия с другими людьми и миром в целом. Анализируются основные черты личности школьника, с которыми соотносится толерантность, раскрывается специфика влияния, движущие силы и закономерности. В статье отмечается, что основным фактором, влияющим на развитие толерантности младших школьников, является их включение в среду школы как особое социальное пространство, для которого характерны социальная и культурная структурированность. Примером такого социокультурного пространства, благоприятного для формирования толерантной личности служит воспитательная система Павлышской школы, созданная известным украинским педагогом Василием Сухомлинским, в центре которой выступает ребенок с его активностью, интересами, индивидуальными творческими способностями.

Ключевые слова: социокультурный аспект, толерантность, личность, младший школьник, педагогические идеи, Василий Сухомлинский.

Список використаних джерел

1. Антоненко М. Погляди В. О. Сухомлинського на процес шкільного навчання / М. Антоненко // Рідна школа. — 2002. — № 5 — С. 16—18.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / Сухомлинський Василь Олександрович. — К.: Рад. школа, 1976. — 654 с.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти томах. — Т. 2. — К.: Радянська школа, 1977. — С. 419—656.
4. Червінська І. Б. Вплив соціокультурного середовища на формування духовної культури особистості. / І. Б. Червінська // Гірська школа Українських Карпат. — 2009. — № 4—5. — С. 332—338.

Стаття надійшла до редколегії 26.08.2014